

11. Орешкина М.В. К вопросу классификации заимствованной лексики / М.В. Орешкина // Функциональная лингвистика. Материалы конференции. — Симферополь, 1994. — Ч. I. — С. 73-75.
12. Степанюк О.В. Стилістичні функції запозичень у поетичній творчості Л. Костенко : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О.В. Степанюк. — К., 1997. — 20 с.
13. Чурсіна Л.В. Словотвірна валентність основ французького походження в сучасній українській літературній мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л.В. Федорець. — Х., 1998. — 18 с.
14. Haugen E. The analysis of linguistic borrowing / E. Haugen. — Language, 1950. — Vol. 26. — №2. — P. 210-231.
15. Marty A. Untersuchungen zur Grundlegung der allgemeinen Grammatik und Sprachphilosophie / A. Marty. — Halle, 1908.
16. Richter E. Fremdwortkunde / E. Richter. — Leipzig, 1919. — Vol. 403.

Changes in the vocabulary stock of modern Ukrainian literary language are qualitative and quantitative. The strengthening of the role of belles-lettres in the period of Postmodernism caused the raise of importance of borrowings due to their high expressive possibilities and considerable influence on a reader. The article depicts the main types of borrowings in Ukrainian and foreign linguistics and analyses the criteria of foreign vocabulary division. The author gives the classification of main types of borrowings in modern Ukrainian literary language based on the works of postmodern literature.

Key words: borrowed lexemes, foreign words, types of borrowed lexemes, Ivan Ohienko, criteria, classifications, Ukrainian postmodernists' literary works.

Отримано: 19.10.2016 р.

УДК 398.838(=512.145)

О. М. Гуменюк

Кримський інженерно-педагогічний університет

ЖАНРОВО-СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ ФОЛЬКЛОРНОЇ ЕМІГРАНТСЬКОЇ ЛІРИКИ КРИМСЬКИХ ТАТАР (на прикладі пісні «Шу Вапурнынъ Думаны...» — «Цього пароплава дим...»)

У статті детально розглядається характерний зразок кримськотатарської народної емігрантської лірики — пісня «Шу вапурнынъ думаны...» — «Цього пароплава дим...» Провідний у цьому фольклорному творі означений чіткими колоритними деталями мотив сумної подорожі вимушених мандрівців. Ключовий образ пароплава за всієї своєї конкретики сягає символічних вимірів та мимоволі асоціюється з чимось на кшталт неблаганної тяжкої долі, неминучої скрути, невідворотного лиха. Впливовість поетичної мови посилюється легким невимушеним ритмом, відповідним йому звучним черезрядковим римунанням, іншими вгадливими семантико-звукowymi засобами.

Ключові слова: фольклор кримських татар, лірика, емігрантська пісня, поетика.

Особливу роль в духовному світі кожного народу, в збереженні його ідентичності й цілісності, надто в разі несприятливих суспільно-політичних умов, відіграє фольклор — суттєва складова художньої культури, яка відтак виконує не лише естетичні, а й власне соціальні функції. На цьому слушно наголошує Іван Огієнко

у своїй ґрунтовній праці «Українська культура». На актуальності такого дослідницького підходу, характерного для І. Огієнка, наголошує сучасна фольклористка Оксана Оверчук: «Тоді як усна словесність незалежних народів існувала як природна даність, українське народне слово було і залишається оберегом нації» [3, с.219]. Ведучи мову про український фольклор, І. Огієнко говорить насамперед про ліричну пісню, говорить із неприхованим замилюванням: «Наші пісні – це тихий рай, це привабливі чари, ті чари, що всім світом признано за ними» [4, с.13].

Подібну роль національний фольклор і насамперед лірична пісня відіграють у бутті кримськотатарського народу, і в цьому вимірі близького українцям. З усіх жанрів кримськотатарського фольклору, – зазначає, ведучи мову про збирання й дослідження кримськотатарської усної народної творчості, відомий фольклорист Рефік Музафаров, – можна сказати, особливо поталанило пісенному жанру» [2, с.111]. Однак цього аж ніяк не можна сказати про емігрантську пісню, яка активно побутує з кінця XVIII століття, однак досі вкрай мало вивчалася дослідниками. Вперше доволі ґрунтовний збірник, в якому широко представлені народні емігрантські пісні кримських татар, вийшов тільки 2007 року [1].

Завдання цієї статті – розглянути тематичні й жанрово-стильові особливості кримськотатарської фольклорної емігрантської лірики на прикладі одного з найбільш характерних зразків цього жанру, а саме пісні «Шу вапурнынъ думаны...» («Цього пароплава дим...»)

Означений чіткими колоритними деталями мотив сумної подорожі вимушених мандрівців провідний у пісні «Шу вапурнынъ думаны...» [1, с.55]. У мові цього фольклорного твору доволі відчутно дається взнаки степовий (ногайський) діалект. Втім у цій пісні ключове слово «вапур» («пароплав») подається в літературній формі, а не в діалектній («япур»). Образ пароплава за всієї своєї конкретики сягає символічних вимірів та мимоволі асоціюється з чимось на кшталт невблаганної тяжкої долі, неминучої скрути, невідворотного лиха... У першій частині пісні виразно й зворушливо передані очікування корабля в порту, ретроспективно означена суєта приготування в путь, тяжкі переживання з приводу порушення усталених зв'язків та невідомого майбутнього:

Шу вапурнынъ думаны
Будакъ, будакъ,
Кетти Добруджа халкъы,
Къалмады къувнакъ.
Кетеджекни эшитип,
Сатып савдылар,
Къатсын гъарип маджырлар
Порткъа джавдылар.
Пуртлар байлы, биз азыр,
Кятымыз кельмей,
Ичимизден къан таша,
Кимселер бильмей
(Цього пароплава дим
Клубочиться, клубочиться,
Від'їздить добруджинський люд
[налаштований їхати на Добруджу],
Не лишилося радості.

Почувши про відбуття,
Все спродали-збули,
Заціпенілі бідові мандрівці
Скупчилися в порту.
Речі зв'язані, ми напоготові,
Не хочеться їхати,
В середині кров кипить,
Ніхто нічого не тямить).

Впадає в око особлива мальовничість цих поетичних рядків, ознаменована насамперед образом не просто пароплава, а такого, з труби якого клубочиться дим (характерне тут подвоєння «будацьк, будацьк»). Відтак виникає ненав'язлива паралель з подібним звихненням, розвіюванням стражденного людського життя. Досить зримо уявляється стривожений, приголомшений гурт людей, що зібралися в порту. В подібній пісні «Бурса япуры келип...» («З Бурси корабель прибув...») такий людський гурт означено експресивним поєднанням дісприкетникового й прикетникового епітетів – «Шашкѡан ґъарип...» («Ошелешені, бідові...») В аналізованій пісні фігурує схожа конструкція: «Къатсын ґъарип...» («Заціпенілі бідові...») Поруч з людьми – їхні речі, означені водночас і конкретно-побутовим, і колоритним епітетом – «байлы» («зв'язані»). Означення і щодо людей (*къатсын* – заціпенілі), і щодо речей (*байлы* – зв'язані) кореспондуються між собою.

Промовиста, емоційно насичена зовнішня картина доповнюється безпосереднім окресленням внутрішніх переживань переселенців. Художній психологізм, не раз доволі вишуканий та виразний, загалом постає характерною ознакою емігрантських пісень, сприяє посиленню їхньої ліричної проникливості. У пісні «Бурса япуры келип...» він пов'язаний насамперед зі зворушливим відтворенням переживань за долю полишених старих батьків, за утиски предківської віри. У пісні «Шу вапурнынъ думаны...» сумне відтворення тяжкої морської подорожі помножується та увиразнюється діткливим розкриттям внутрішнього стану її учасників. Місткі лаконічні рядки, де присутнє таке розкриття, постають, можна сказати, підсумковими акордами попередніх зовнішніх описів. У наведених вище трьох перших куплетах таким акордом, таким своєрідним психологічним підсумком постають два останні рядки третього куплету. Окреслена зовнішня «заціпенілість» оточених зв'язаними клумаками людей набуває особливої виразності в освітленні «киплячої крові» в середині кожного з них (вочевидь не лише в тілі, а й у душі).

У наступних куплетах додаються, уточнюються образні деталі прибуття безталанного люду в порт та очікування корабля, який невблаганно наближається. Прикметні тут зокрема присутні і в деяких інших емігрантських піснях образи зачинених дверей, які, певно, вже ніколи не доведеться відчиняти, трави, яку вочевидь доводиться топтати востаннє:

От бастырып чыкътыкъ биз
Къапыны шеклеп,
Искеледе турамыз,
Вапур беклеп.
Кельди дувудлап вапур,
Порткъа янашты,
Тувгъан урув топлашып,
Зув-зув джылашты

(Пішли, топчучи траву,
Позамикавши двері,
Стоїмо на пристані
В очікуванні пароплава.
Прибув з гудінням пароплав,
Причалив у порту,
Рідні-близькі зібралися,
Ридма ридають).

А в подальших двох куплетах зовнішній опис знову посилюється промовистими психологічними деталями, які сприяють виразному розкриттю внутрішнього стану подорожніх. Неабияку роль тут відіграють вишукані поетичні паралелі – шовкова хустка, що ненароком випала з рук розтривоженого мандрівця й безповоротно зникає у водній бистрині, асоціюється з його відірваністю від рідних берегів (найбільш імовірно що цю хустку подарувала йому кохана дівчина), а гойдання корабля на хвилях – це лише привід до ще гострішого відчуття власного душевного сум'яття:

Мен вапургъа мингенде
Кондырам къалды,
Ипекли мендилимни
Далгъалар алды.
Мен вапургъа мингенде
Вапур салланды,
Къатеджегим бильмедим,
Башым айланды
(Як я сідав на пароплав,
Відчув, що вороття нема,
Шовкову хустину
Поглинули хвилі.
Як я сідав на пароплав,
Пароплав захитався,
Не знав, що вдіяти,
Голова пішла обертом).

Емоційна інтенсивність цих двох споріднених куплетів підкреслюється строфічною анафорою – їхнім однаковим початком: «Мен вапургъа мингенде...» Звертає на себе увагу також характерне і для інших емігрантських пісень обігрування займенникових форм першої особи – заміна множини («биз азыр», «кятымыз», «ичимизден», «чыкътыкъ биз», «турамыз») на однину («мен»). Таке обігрування кореспондується з посиленням згаданої емоційної інтенсивності, свідчить про вишукану взаємодію в художній стилістиці пісні епічних та ліричних аспектів.

Закінчується ця журлива пісня доволі несподіваним мажорним куплетом. Констатація рвучкого причалювання корабля раптово завершує виразно окреслений у творі мотив безповоротної розлуки з рідним берегом. Але разом з тим загасна в цій констатації енергетика доволі невимушено переростає в окличний вираз вдячності турецькому можновладному благодійникові, котрий опікувався долею кримських переселенців:

Кельди меджалнен вапур,
Къалдырды бизни,
Яшасын Кемал Паша,
Алдырды бизни!

(Стрімко причалив пароплав,
Залишив нас.
Хай живе Кемал Паша,
Котрий прихистив нас!)

Аналізована пісня має своєрідну композицію. Колоритно виписані зовнішні реалії розставання гурту людей з батьківською землею раз-по-раз увиразнюються безпосереднім і притому мальовничо метафоричним окресленням їхніх глибоких душевних переживань. Врешті усвідомлення безповоротності відірваності від рідного берега поєднується з виявом вдячності до того, хто сприяє прихильній зустрічі безталанних мандрівців.

Чіткий невимушений ритм пісні, здебільшого підкреслений симетрично розміщеними цезурами, точне й звучне римування, пружність містких лаконічних фраз – усе це посилює піднесену епічну монументальність фольклорного твору, врешті-решт увиразнює його зворушливу ліричну проникливість.

Рідко яка кримськотатарська народна пісня обходиться без промовисто-го звукопису, який ефектно узгоджується з римуванням та іншими версифікаційними засобами. Скажімо, в пісні «Бурса япуры келип...» особливу вагу має наскрізне фігурування бентежного звука «дж». Чогось подібного, на перший погляд, немає в пісні «Шу вапурнынъ думаны...» Хіба що тут можна углядіти деякі повтори й перегуки на кшталт «будакъ, будакъ», «эшитип, сатып», «маджырлар – джавдылар», «биз азыр, кятымыз», «тувгъан урув – зув-зув»... Проте вже говорилося, яке значення тут має образ корабля, що лишається в межах чіткої соціально-побутової конкретики, а все ж підноситься до незглибимої символічності. Так-от, приблизно таку ж роль як звук «дж» в одній пісні, в другій виконує наскрізне звучне слово «вапур» («пароплав»), яке з'являється вже в першому рядку, а потім, починаючи з четвертого куплета, фігурує в кожному наступному, чим звичайно, акцентується відзначена символічність.

Чітка соціально-побутова окресленість, яка сягає граней незглибимої символіки, стосується не лише ключового образу пароплава, а загалом належить до характерних поетичних ознак пісні. Ця прикметна риса кримськотатарської емігрантської лірики тут особливо відчутна. Неоднозначний, приміром, тут не лише образ пароплава, а й диму, що клубочиться з його труби (цей дим постає ненав'язливою, але промовистою паралеллю до долі людей, що зібралися в порту, очікуючи відплиття). Колоритні й емоційно-насичені зовнішні описи двічі змінюються в цій пісні безпосереднім окресленням тривожного внутрішнього стану переселенців, що суттєво помножує ліричну проникливість фольклорного твору. Посиленню психологізму сприяє також обігрування граматичних форм першої особи множини й однини. Суб'єкт пісенної оповіді, який до того майже цілковито був злитий з об'єктом, не відділяється від останнього, але все ж дещо вирізняється в ньому, в якісь моменти подається, так би мовити, крупним планом, зосереджується на власних душевних відчуттях і переживаннях, які втім не суперечать загальній епічній панорамності, а ефектно з нею взаємодіють. Впливовість поетичної мови посилюється легким невимушеним ритмом, відповідним йому звучним черезрядковим римуванням, іншими вигадливими семантико-звуковими засобами, серед яких вельми прикметним є наскрізне фігурування звучного ключового слова «вапур».

Список використаних джерел:

1. Велиев А. Къырымтатар муаджир тюркюлери – Кримськотатарські емігрантські пісні / Муэлиф ве тертип этиджилер Аблязиз Велиев, Сервер Какура. – Симферополь : Къырым девокъув педнешир, 2007. – 204 с.

- Музвфаров Р. Об изучении фольклора крымских татар / Рефик Музафаров // Советская тюркология : научно-теоретический журнал. – 1979. – №6. – С. 110-113.
- Оверчук О.Л. Фольклористичний дискурс Івана Огієнка / О.Л. Оверчук // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта : науковий збірник. Серія філологічна. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. – Випуск 12. – С. 218-222.
- Огієнко І. Українська культура : коротка історія культурного життя українського народу / І. Огієнко. – К. : Довіра, 1992. – 142 с.

The authoress of the article investigates in details the typical sample of the folklore emigrant lyrics by the Crimean Tatars – song «Shuvapurnyndumany...» – «A smoke of the steamer...» Marked by the distinct picturesque details motif of a sad constrained travel is the main in this folk poetic work. Key image of a steamship in spite of its concreteness, reality obtains the symbolic measure and involuntarily is associated with anything like inexorable destiny, evil fate, inevitable difficultness. Ah artistic impression of the poetic narration is strengthened by light unconstrained rhythm, resounding rimes and other refined semantic and sound modes.

Key words: folklore by Crimean Tatars, lyrics, emigrant song, poetics.

Отримано: 17.09.2016 р.

УДК 811.161.2'38:001(477)(092)

Н. І. Дворницька

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

СВОЕРІДНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ МОВНО-СТИЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ В ЕПОПЕЇ І. ОГІЄНКА «НЕДОСПІВАНА ПІСНЯ»

В статті розглядаються основні науково-літературні здобутки Івана Огієнка як науковця, письменника, поета. Акцентується увага на мовно-стилістичних особливостях поеми «Недоспівана пісня». Окремо аналізуються авторські прийоми та текстуальні особливості.

Ключові слова: науково-літературні здобутки, мовно-стилістичні особливості, авторські прийоми, текстуальні особливості.

Державний і церковний діяч, учений Іван Іванович Огієнко (митрополит Іларіон) (1882-1972) залишив багату творчу спадщина, що налічує близько двох тисяч праць, серед яких дослідження з історії церкви, культури, української мови і літератури.

Вагомим внеском у наукову скарбницю стали такі праці, як «Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу» (К., 1918), «Історія українського друкарства. Історично-бібліографічний огляд українського друкарства XV-XVIII ст.» (Львів, 1925), «Українська церква» (Прага, 1942, у 2-х т.), «Дохристиянські вірування українського народу» (Вінніпег, 1961) та ін. У своїх творах автор доводив самотність української культури, української церкви, обґрунтовував право українського народу на боротьбу за національне відродження і здобуття власної державності.

Наукова спадщина І. Огієнка потребує ґрунтовного дослідження, адже ця талановита людина надзвичайно гармонійно поєднувала природний хист ученого, педагога, мовознавця, літературознавця, історика та перекладача, міністра та пое-